

Aynü'l-Kudât El-Hemedânî İdam Savunmasında Tefsir Uygulamaları ve Tasavvufî Yorumları

Tafsir Practices and Sufism Comments in Ayn Al-Qudât Al-Hamadânî's Execution Defense

İsmail BAYER^a , Ahmet ÖZKAN^b ,

^a Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı
e-Posta: ismailbayeri@artvin.edu.tr , <https://orcid.org/0000-0001-6776-5540>

^b Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı
e-Posta: aozkan@bayburt.edu.tr , <https://orcid.org/0000-0001-8450-9207>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi:	11.04.2020
Kabul Tarihi:	12.06.2020
Yayın Tarihi:	29.06.2020

Özet

Aynü'l-Kudât el-Hemedânî (d. 492-1098/ö. 525-1131) tasavvufun bir ilim olarak ortaya çıktığı dönemde dünyaya gelmiştir. İslam Medeniyeti açısından zengin olan bu dönemde, Sünnî düşüncenin oluşmasında önemli bir yeri olan Nizamiye Medreseleri kurulmuş ve yaygınlaşmıştır.

Hemedânî, küçük yaşlarından itibaren iyi bir tahsil görmüş ve ilk eserini 14 yaşında kaleme almıştır. O, yirmili yaşlarda tasavvuf, kelâm, tefsir, fıkıh, dil bilimleri, matematik, astronomi ve felsefe alanlarında yüksek düzeyli eserler vermiştir. Genç yaşta fetva verecek seviyeye ulaşarak Hemedan kadılığına ve aynı yerde mevcut medresenin müderrisliğine tayin edilmiştir.

Hemedânî, meşgul olduğu ilmi faaliyetlerinin, arayışlarına ve zihnini kurcalayan sorularına cevap verememesi üzerine bir buhran geçirir. İmam-ı Gazzalî'nin eserleri vesilesiyle bu sıkıntıyı atlatır. Ahmed Gazzalî ile tanışması ise hayatında bir dönüm noktası olur. Ahmed Gazzalî'yi kendisine rehber olarak seçer ve ondan almış olduğu tasavvufî eğitim ile hayatının sonuna kadar etrafındaki insanları irşad eder. Özellikle yirmili yaşlarında fikirlerini özgürce dile getirmesi ve şatahat türü sözler söylemesi, aleyhinde faaliyet gösteren bir topluluğun oluşmasına neden olur. Bununla beraber üstün hitabet yeteneği ve etkili vaazları sayesinde aralarında devlet adamlarının da bulunduğu çok sayıda mürid edinmiştir.

Hemedânî'nin tasavvuf yolu, Ahmed Gazzalî'den kendisine intikal eden aşk, cezbe ve fenadır. Ona göre din bir sosyal alışkanlık değildir. Tasavvuf, Allah'ı görmeyi ve O'na kavuşmayı hedefleyen bir yolculuktur.

Otuz üç yaşında, Hemedân'da, zındıklık suçlamasıyla, Selçuklu veziri Kivâmüddin Dergezî'nin emriyle öldürülmüş/şehit edilmiştir. Şekve'l-Garîb adlı risalesi, ölümünden kısa bir müddet önce Bağdat'ta zindanda tutulduğu esnada, kendisini savunmak için dönemin ilim ve tasavvuf erbabına yazmış olduğu son eseri ve bir tür idam savunmasıdır.

Yaşadığı dönemin âlimlerinden ve mutasavvıflarından yakınmalarını hüznü bir üslupla dile getiren bu eser, onun fikri sürecinin son halkasını teşkil etmesi bakımından önemlidir. Öte taraftan eser, tarihe iz bırakmış bir müellifin nasıl anlaşılması gerektiğine dair önemli metodik veriler sunmaktadır. Risalede tasavvuf, akâid, kelam ilimlerinin yanı sıra tefsir ilmine dair kıymetli veriler bulunmaktadır. Elinizdeki çalışma, Hemedânî'nin idam savunmasını yaptığı Şekve'l-garîb adlı eserinde yer alan tefsir uygulamalarını ve bunların tasavvufî yorumlarını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda Hemedânî'nin dini ve edebi metinleri anlamlandırırken kullandığı metodun "kelâmın tamamından edinilmiş bilgi ve algı" ekseninde seyrettiğini söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Aynü'l-Kudât El-Hemedânî, Şekve'l-Garîb, Tefsir, Tasavvuf, Şatahat

GİRİŞ

Bu makalenin yazılış sebeplerinden biri, Aynu'l-Kudât el-Hemedâni örneğinden hareketle tarihe iz bırakmış şahsiyetleri eleştirirken daha ihtiyatlı olmanın gerekliliğini vurgulamak ve bunu yaparken nelere dikkat edilmesi gerektiğine dair bazı yaklaşımlar ortaya koymaktır. Çünkü insan hayatı durağan değildir. Hem zaman içerisinde bilgi düzeyindeki gelişim ve hem de geçirdiği hayat evreleri onun düşüncelerini doğal olarak büyük çapta etkiler. Veya söz konusu değişim doğal yollarla değil maruz kalınan baskılar veya zorlu koşullar nedeniyle de gerçekleşebilir. Son bir ihtimal ise, yazılan eserlerin veya söylenen sözlerin bir takım gerekçelerle tahrif edilebilmesidir. Hatta bu hususa müelliften yapılan nakil ve tercümelere özensizlik, dikkatsizlik veya bilgi eksikliğinden kaynaklanan hataları da ekleyebiliriz. Şu halde, günümüzde yapılan çalışmalarda, tarihin derinliklerinden yazı yoluyla bize intikal eden verileri değerlendirirken tüm bu ihtimalleri göz ardı etmeden mutlak ve kesin değerlendirmelerden olabildiğince uzak durmak en doğrusu olacaktır.

Yukarıdaki girizgâhta ifade edilen hususların önemli bir kısmını doğrudan veya dolaylı olarak makalemize konu olan Hemedâni'nin hayatında görmek mümkündür. Hakîm Ebü'l-Meâlî Abdullâh b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali el-Miyâne'î el-Hemedâni (d.492-525/öl.1098-1131). Tasavvuf, kelâm, fıkıh, dil bilimleri, matematik, astronomi ve felsefe alanlarında yüksek düzeye sahip olan müellif, Hemedan'da doğdu.¹ Baba tarafından Azerbaycan'ın² Miyâne(h)³ kasabasındandır. Müellifin Ömer Hayyâm (öl. 525/1131), Ahmed el-Gazzâlî (öl. 520 /1126), Senâi-yi Gaznevî (öl. 525/1131) gibi dönemin önemli simalarıyla öğrencilik ve/veya dostluk ilişkisi kurdu.⁴ Yirmi bir yaşında Hemedân kadılığına atandı. Eserlerinin çoğunu yirmidört yaşına kadar oluşturdu. Otuz üç yaşında öldürülünceye/şehid edilinceye kadar telif işlerinden büyük oranda uzak durarak ruhî ve manevî arayışını derinleştirdi. İlimlerin ilm-i usûl (temeller bilgisi) ve ilm-i vusul (kavuşma bilgisi)⁵ şeklindeki ayrımını benimseyen müellif, tasavvufi tabirle “vuslata ermek” için, hayatının dört yıllık diliminde İmam Gazzâlî'nin eserlerini okumuştur. Gazzâlî'nin kardeşi Ahmed Gazzâlî'yle yirmi gün süren sohbetleri ve akabinde beş yıl süren mektuplaşmaları Hemedâni'nin düşünce

¹Bk. Taceddin Abdulvehhâb b. Takiyuddin es-Subki, Tabakâtu's-Şâfiyye el-Kübrâ, th. Abdulfettah Mahmud et-Tanâci ve Abdulfettah Muhammed (Mısır: Hecr li't-Tibaati ve'n-Neşr, 1413) 7/128; Süleyman Uludağ, Nurettin Bayburtlugil, “Aynülkudât el-Hemedâni” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları,1991), 4/280-282.

²Günümüzde İran Doğu Azerbaycan Eyaleti.

³TDV İslam ansiklopedisi dâhil çoğu kaynakta ilgili kelimenin sonuna “c” harfinin eklenmesi, nisbet “ce”sinin değerlendirilmemiş olmasından kaynaklanmaktadır.

⁴ Hemedâni'nin büyük çoğunluğunu *Şekvel'l-Garib*'te ismen kaydettiği eserleri. 1. *Zübdetü'l-hakâ'ik fi keşfi'd-dekâ'ik*, 2. *Temhidât*,3. *Mektûbât (Nânehâ, Mekâtib)*, 4. *Şekvel'l-Garib*. Eserlerinde veya diğer kaynaklarda zikredilen diğer eserleri şunlardır: 1. *Kıra'l-âşi ilâ Marifeti'l-Aurân ve'l-E'âşi*, 2. *er-Risâletü'l-'Alâ'iyye*, 3. *el-Müftelez Mine't-Tasrif*, 4. *Emâli'l-İştîyâk fi Leyâli'l-Fırâk*, 5. *Münyetü'l-Heysüb*, 6. *Nüzhetu'l-Uşşâk ve Nuhzetü'l-Müştâk*, 7. *Savletü'l-Bâzili'l-Emün 'alâ İbni'l-Lebûn*, 8. *Gayetü'l-Bahs 'an Me'âni'l-ba's*, 9. *el-Medhal ile'l-'Arabiyye ve Riyâdatü 'Ulûmihe'l-Edebiyye*, 10. *Tefsîru Hakâ'iki'l-Kur'ân*, On cilt olarak yazmayı düşündüğü tasavvufi mahiyette bir tefsir olup tamamlanamamıştır. 11. *Risâle-i Cemâli*. Aynu'l-Kudât'a nisbet edilen eserler: 1. *Yezdân-şinâht*, 2. *Levâ'ih*, 3. *Gâyetü'l-İmkân fi Dirâyeti'l-Mekân*, 4. *Şerh-i Kelimât-ı Kısâr-ı Baba Tâhir*, 5. *Câvidnâme*. Bk. Süleyman Uludağ, Nurettin Bayburtlugil, “Aynülkudât el-Hemedâni” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları,1991), 4/280-282.

⁵Aynülkudât el-Hemedâni, *Şekvel'l-Garib ani'l-Evtâni ilâ Ulemâi'l-Buldân*, thk. Afif Useyrân (Paris: Dar Babylon, 1962), 19.

hayatındaki önemli etkenlerdendir.⁶

Selçuklu veziri Kıvâmüddin Dergezinî,⁷ genel kanaate göre siyasi gayelerle, Aynü'l-Kudât'ı ortadan kaldırmak için dönemin fakihlerini onun dinsiz, zındık, mürted olduğuna dair fetva vermeye ve böylece ölüm fermanına kapı açmaya teşvik etmiştir. Aynü'l-Kudât önce Bağdat'a götürülür, orada birkaç ay zindana atıldıktan sonra tekrar Hemedan'a getirilip (6-7 Cumade'l-Âhire 525, Çarşamba gecesi) medresesinin kapısında asılır, derisi yüzüldükten sonra na'sı hasıra sarılıp neftle yakılır. İdam edilmeden önce darağacına sarılıp, "Zulmedenler nasıl bir devrimle devrileceklerini bileceklerdir"⁸ ayetini okumuştur.⁹ Aynü'l-Kudât'ın idamında birinci dereceden sorumlu olan adı geçen vezir, aradan bir sene geçtikten sonra asılmış ve müsle yapılmıştır (organları parçalanmıştır).¹⁰

Müellifin risalesinde ifade ettiği gibi zindan sürecinde başta dostları olmak üzere ilim ve tasavvuf çevrelerinde kendisine ciddi anlamda sahip çıkan olmamıştır.¹¹ Bazı tarihçilere ve ilim adamlarına göre, suçlamalardan sonra ulema nezdinde herhangi bir sorgulamaya çekilmemesi ve suçu varsa, tövbeye davet edilmemesi, gerçekte idam sebebinin şariat olmadığını göstermektedir.¹² Kaldı ki, insanların inkârlarına dair açık ifadeleri yokken, yıllar önceki sözlerini yorumlayarak küfürlerine dayanak yapmak ve bu şekilde cezalandırmak İslâm'la bağdaşmaz. Kaynağı tartışmalı "Civanmerd (Genç Adam)" adlı şiir, onun hazin öyküsünü anlatır. "...Ey Güzel, yaralıyım senin aşkımdan, artık sustur beni... Biz ölüm ve şehâdet isteriz Huda'dan. Ve O'ndan üç kıymetsiz şey isteriz." Hemedânî'nin istediği bu kıymetsiz üç şey, ne acı ki, yakılırken kullanılacak olan ateş, gazyağı ve hasırdır.¹³

1. Hemedânî'nin İdam Savunması Şekve'l-Garîb

Aynü'l-Kudât'ın zindanda bulunduğu sürede kendisine yöneltilen çeşitli ithamlara cevap verdiği *Şekve'l-Garîb* adlı risalesi, onun zihin ve ruh dünyasına dair en önemli veridir. Çalışmamızın temelini de adı geçen risale/mektup oluşturmaktadır. Sübkî'nin ifadesiyle, "Onun bu yazdıkları taşta okunsa, taşı bile çatlatacak ve eritip su haline getirecek kadar acı bir dille yazılmıştı"¹⁴

Şekve'l-Garîb'de belirttiği üzere, onun delikanlılık çağında iken yazdığı eserlerinde bulunan ifadeleri kendisine yöneltilen ithamlara dayanak olmuştur. Bağlamından koparılıp amacından saptırılmış sözleri ile şathiyat içeren cümleleri veya nakilleri söz konusu tartışmaların merkezindedir. Yaşadığı zamandan günümüze kadar kendisiyle ilgili iki farklı görüş dillendirilmektedir. 1. Dalalettendir, bidatçi ve felsefeci tasavvuf yoluna girmiştir. 2. Rahat üslubu ve arka planın yansıtılmadığı ifadeleri ve/veya okuyucuların önyargıları nedeniyle sözlerinin doğru ve gerçek amacı tam olarak anlaşılmamıştır. İşte bu çetrefilli sebepler onun idamına giden sürece bahane/zemin hazırlamıştır. Bazı tarihçilere göre,

⁶ el-Hemedânî, *Şekve'l-Garîb* 1-37.

⁷Zalimliği, kural ve yasa tanımazlığı, eşrafa düşmanlığı ve batınlığıyla kaydedilmiştir (İmaduddin el-İsfehânî, *Târîhu Devleti Âli Selcûk*, (Mısır, Matbaatu'l-Mevsûât, 1318/1900), 133).

⁸ eş-Şuarâ, 26/227.

⁹ es-Subkî, *Tabakâtu's-Şâfiyye*,7/130.

¹⁰ el-İsbehânî, *Târîhu Devleti Âli Selcûk*,133.

¹¹ el-Hemedânî, *Şekve'l-Garîb*, 48.

¹² İbnu'l-Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, *Lisânu'l-Mizân* (Beyrut: Muessesetu'l-A'lemî, 1390), 4/ 412.

¹³ ما آتس وفت و بورا خواسته ام

¹⁴ es-Subkî, *Tabakâtu's-Şâfiyye*,7/129.

suçlamalardan sonra ulema nezdinde herhangi bir sorgulamaya çekilmemesi ve varsa suç tövbeye davet edilmemesi idam sebebinin şeriat olmadığını göstermektedir.¹⁵

Şekve'l-Garib'in bilinen iki nüshası Alman Tübinggen Kütüphanesi 2076 numara ve Tahran Melik Kütüphanesi 4657 numarada kayıtlıdır. Eserin ilk neşri Almanya'da bulunan nüshaya dayandırılarak Muhammed b. Abdülcelil tarafından 1930 yılında İran'da yapılmıştır. *Şekve'l-Garib* müellifin diğer eseri *Zübdetü'l-Hakâik*¹⁶ ile birlikte bir heyet tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Hemedâni'nin *Temhidât*¹⁷ adlı eseri de tercüme edilenler arasındadır. Ayrıca Şekve'l-Garib hakkında eserin tercümesini de içeren bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.¹⁸ Ancak ifade etmek gerekir ki, tercüme insanlık bilim ve kültür tarihinde büyük bir yer işgal etmekle birlikte oldukça riskli alanlardan da biridir. Mütercim dalgınlığı, yetersizliği veya maddi hatalar sebebiyle birden fazla tercüme karşılaştırmak veya heyet tercümelerine müracaat daha sağlıklı olacaktır. Heyet tercüme derken sayfaların farklı mütercimlere bölüştürülerek oluşturulmuş çalışmaları kastetmiyoruz. Gerçekte bu tür tefrika edilmiş çeviri eserler müteferrik hatalara daha fazla mahal olabilmektedirler.

2. Hemedâni'ye Yöneltilen İthamlar ve Verdiği Cevaplar

Müellif *Şekve'l-Garib*'in tamamında kendisine yapılan ithamları cevaplamakla birlikte risalesinin sonuna ulûhiyyet, nübüvvet ve ahiretle ilgili görüşlerini müstakil başlıklar altında işleyerek akıllardaki şüpheleri tamamen izale etmek istemiştir.

Kendi ifadesine göre Hemedâni'ye şu ithamlar yöneltilmiştir: Allah Teâla'nın Peygamberler de dâhil olmak üzere hiç kimse tarafından idrak edilemeyeceğini söylemesi, Allah kesirdir, küldür, mâsivâ vahiddir, cüzdür gibi ifadeler kullanması, aklın üzerinde bir derecenin daha bulunduğunu söylemesi, teşbih ve tenzih ederim ki şanı ne yücedir vb. şathiye sözlerinden bahsetmesi. Hemedâni, idam müdafaanâmesinde kendisine yöneltilen iddialara deliller sunarak cevaplar vermiş ve Ehl-i sünnet çizgisindeki mutasavvıfların görüşlerine aykırı bir söz söylemediğini ispata çalışmıştır.¹⁹

2.1. Peygamberlik İddiası

Hemedâni kendisine yöneltilen peygamberlik iddia ettiği yönündeki ithamlara hem geçmişte telif ettiği eserlerden nakiller yaparak ve hem de söz konusu *Şekve'l-Garib* risalesindeki ifadeleriyle şiddetle karşı çıkmaktadır. Açık ifadeler varken kapalı ifadelerinin keyfi ve vicdansız bir şekilde yorumlanmasına karşı çıkan maktul âlim, şu tümel kuraldan hareket etmektedir: “Mücmel kelamın açıklaması için söz sahibine müracaat edilir, mutassıp hasmına değil. Kişi hasmının dilleri altında değil kendi dilinin altında mahfidir

¹⁵ Bk. el-Aşkalâni, *Lisânu'l-Mizân*, 4/412

¹⁶ Aynülkudat el-Hemedâni, *Hakikatlerin Özü, Zübdetü'l-Hakayık, Garibin Şikayeti, Şekvel'l-Garib*, trc. Komisyon (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2016).

¹⁷ Aynülkudat el-Hemedâni, *Temhidât, Aşk ve Hakikat Üzerine Konuşmalar*, trc. Halil Baltacı (İstanbul: Dergah Yayınları, 2016).

¹⁸ Mehmet Emin Bener, *Aynü'l-Kudâ-ı Hemedâni'nin Tasavvuf Müdâfaası (Şekva'l-Garib Örneği)*, (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

¹⁹ Uludağ-Bayburtluğil, “Aynülkudât el-Hemedâni, 281.

(gizlidir).”²⁰ Öte taraftan müellif, kişilerin söyledikleri sözlerin değerlendirilmesinde hitap ettikleri çevrelerin dikkate alınması gerektiğini vurgular. Bu bağlamda tasavvuf dünyasında şatahat²¹ olarak isimlendirilen kastı aşan abartılı cümlelerin, diğer unsurlar yanında hedef kitle gözetilerek yorumlanması Hemedâni’nin diğer bir isteğidir. Cüneyd-i Bağdâdi’yi havassın; Hasan-ı Basrî’yi ise avâmın şeyhi olarak niteleyen müellif, onların söylemiş oldukları sözlerin de buna göre şekillendiğini ifade etmektedir.²² Ayrıca “âşıkların sözleri rivayet edilmez/hikâye edilmez/başka meclislerde anlatılmaz” ön kabulünden hareketle, tasavvuf büyüklerinden ve kendisinden kabulü zor cümleler duyulmuş olsa bile bu aşka isnat edilmeli ve muhasebe dışı bırakılmalıdır.²³ Son olarak onun tüm söz konusu sözleri delikanlılık çağında söylenmiş sözlerdir ve fikri bir tekâmülün ürünü değildir. Bu tür sözlerden dolayı aradan yaklaşık on sene geçtikten sonra sorgusuz sualsiz sürgünde zindanla başlayan idamla sonuçlanan bir ceza verilmesi vicdanları kanatmaktadır.

Peygamberliği vahiyden soyutlayanların ve peygamberleri sadece sahip oldukları yüksek akıl düzeyiyle konumlandırılanların İslam dininin dışında olduklarını kaydeden müellif, bu görüşteki felsefecileri gabavetle (kıt akılla) nitelendirmektedir.²⁴ Müellifin velâyeti peygamberlikten üstün tuttuğu yolundaki ithamlar da risalesinde ele alınarak reddedilmiştir. Müellifin konuyla ilgili beyanları şunlardır: “Nübüvvet, velâyet tavrından öte ve aşkın bir tavırda gerçekleşen farklı kemâlât türlerinin toplamıdır. Velâyet tavrı ise akıl tavrından ötededir, akıl tavrından aşkındır.”²⁵ “Velâyet tavrından kastımız, akılla erişilmesi tasavvur edilemeyen birtakım manalara velinin ulaşmasının mümkün olmasıdır.”²⁶ “Velayetin son noktası nübüvvetin başlangıç noktasıdır.”²⁷

2.2. Şiilik iddiası

Hemedâni, tasavvuf anlayışındaki yaygın kabul olan “kâmil şeyhe mutlak bağlılık” anlayışına taraftardır. Ancak muhalifleri onun üstadın ve şeyhin lüzumundan bahsettiği satırları Şiilikteki masum imam inancına bir gönderme olarak algılamaya çalışmışlardır. Kanaatimizce müellifin İslam önderlerinin veya âriflerin bir tür ilahi yolla eğitildikleri yönündeki görüşleri,²⁸ onun yanlış anlaşılmasına dayanak yapılmış gibi görülebilir. Ancak müellif risalesinin “nübüvvet faslı” bölümünde Şiilik iddialarını tamamen çürütecek şu cümleyi kurmuştur: “Rasulullah’tan sonra ‘hak imam’ sırasıyla Ebû Bekr, Ömer, Osman ve Ali’dir.”²⁹

2.3. Batınilik iddiası

Hemedâni’nin ‘müridin kâmil şeyhe neredeyse kayıtsız şartsız itaati’ anlayışı, tasavvuf hareketleri yanında batınilik anlayışını da andırmaktadır ve bir iddia olarak dillendirilmiştir.

²⁰ Hemedâni, *Şekvel’l-Garib*, 8-10.

²¹ Süfînin sekr, vecd, cezbe, galebe, inbisat, istiğrak, cem’, fenâ ve tevhîd-i zâtî gibi kendini kontrol edemediği tasavvufî haller içinde söylediği sözlerdir. Bkz. Süleyman Uludağ, “Şathiye” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/370-371.

²² Hemedâni, *Şekvel’l-Garib*, 19-22.

²³ Hemedâni, *Şekvel’l-Garib*, 26.

²⁴ Hemedâni, *Şekvel’l-Garib*, 45.

²⁵ Hemedâni, *Şekvel’l-Garib*, 7.

²⁶ Hemedâni, *Şekvel’l-Garib*, 8.

²⁷ Hemedâni, *Şekvel’l-Garib*, 45.

²⁸ Hemedâni, *Şekvel’l-Garib*, 10-12.

²⁹ Hemedâni, *Şekvel’l-Garib*, 45.

Kanaatimizce tasavvufu batınilikten ayıran özellik şudur: Batınilikte dinî nassları çarpıtma esastır, kuranın zahir anlamını bertaraf etmek için batını anlamlara baş vurulur. Ancak tasavvufta zahiri anlama ek olarak batını anlamlara yönelim esastır. Tasavvuf İslâmi esasları pekiştirmek, bātınilik çarpıtmak için hareket eder. Bu esas muvacehesinde eserleri ve hayat öyküsünün tanıklığıyla Hemedâni'de batınilik iddiasının tutarsız olduğu ifade edilebilir.

3. Hemedâni'nin *Şekve'l-Garîb*'inde Tefsir Unsurları

Müellifin işlediği konular kelâm ve tasavvuf ağırlıklı olmakla birlikte tefsir ve hadis ilimleriyle de ilişkilidir. Elinizdeki çalışmada yalnızca, doğrudan tefsir alanına giren ve tasavvufî olarak yorumlanan hususlar ele alınacaktır. Böylece müellifin günümüz tefsir çalışmalarında kullanılabilecek bir özgünlüğünün olup olmadığı araştırılacaktır. Bu açıdan bakıldığında şu hususlar ortaya çıkmaktadır:

Müellifin ilk dikkat çeken yönü Allâh'ı tanımak, mücâhede ve haset üst başlığında toplanabilecek konulu tefsir uygulamalarıdır. Ayrıca birbiriyle bağlantılı veya sebep-sonuç ilişkisi kurulabilecek konuları bir araya getirmesi Hemedâni'nin bütüncül bakışına örnek olarak gösterilebilir. Bu çerçevede mücâhede kavramının takva ve daha sonra hikmet kavramıyla bağlantılı olarak tefsir edilmesi örnek olarak gösterilebilir. Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri, müellifin başvurduğu ilk yöntemdir. Müellif bu tarz uygulamalarında hadislere, sahabe ve tabiin kavillerine de sıklıkla atıf yapmaktadır. *Şekve'l-Garîb*'teki hadislerin sıhhat derecelerinin genel anlamda tartışmasız olduğunu söylemek mümkün değildir. Daha ziyade beslendiği başlıca kaynaklardan biri olan İmam Gazali'nin *İhyâu Ulûmi'd-Din* adlı eserinde kayıtlı, çağlar boyu tasavvuf ve ahlak yazarlarının kullandığı ve aynı zamanda Şia kaynaklarında da bulabileceğimiz hadisler ön plandadır. Müellifin neticede tasavvuf ekolünden geldiği düşünülürse, tefsirinde hadis ve eserler dışında meşâyihin sözlerine yer vermemesi ve hatta belirleyici olmamaları düşünülemez. Dolayısıyla Hemedâni, Kur'ân'ın anlaşılmasında tasavvufî tefsir metodunu da etkin olarak kullanmıştır denilebilir. Kendisinin de *Şekve'l-Garîb*'te işaret ettiği gibi, müellifin şiir hafızasının gücü ve inşâd yeteneği eserde çok sayıda şiirin yer almasına zemin hazırlamıştır. Bu şiirler Peygamber sevgisinden akaid alanına kadar yayılan geniş bir yelpazede dağılım göstermektedir.

Hemedâni konulara ve ilgili metinlere bütünsel bakışın gerekliliğini oldukça sarsıcı bir üslupla dile getirmektedir. O, bu bağlamda mücmel nasların bir kısmına tek tek bakılıp diğer verilerle birlikte toplu değerlendirilmediği takdirde ortaya çıkacak olumsuz tabloya dikkat çekmektedir.

Hemedâni'ye göre yoldan sapmışların yaptığı gibi dağınık bakışla Kur'ân'a baktığımızda Allâh'ın; eli (el-Fetih 48/10) ve yüzü olan (el-A'râf 7/54), oturan (el-A'râf 7/54), kızan (Âl-i İmrân 3/112), seven (el-Bakara 2/195), sevmeyen (el-Bakara 2/190) ve hatta sevdiği kullarının yanında olan (el-Bakara 153), sadaka (et-Tevbe 9/104) ve borç (el-Bakara 2/245) alabilen cismani-insansı bir varlık olduğu tahayyül edilir.³⁰ Aşağıdaki ayetlere söz konusu olumsuz parçacı bakışla bakıldığında ne denildiği anlaşılacaktır:

³⁰ Hemedâni, s.36, 38.

“Kim Allah’a güzel bir borç verirse Allah da bunu kat kat fazlasıyla öder. Daraltan da genişleten de Allah’tır ve O’na döndürüleceksiniz.” (el-Bakara 2/245).

“Bilmiyorlar mı ki, almıyolarlar ki Allah’ın kabul eden Allah’tır, sadakaları alan da/kabul eden de, O’dur. Şüphesiz Allah tövbe kapısını alabildiğine açık tutmaktadır, rahmetiyle her şeyi kuşatmaktadır.” (et-Tevbe 9/104).

وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَلٰٓئِلٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ . إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ

“Sen sabret; sabır göstermen de Allah’ın ihsanı sayesinde olacaktır. Onlardan dolayı üzülme, kurdukları tuzaklardan kaygı duyma. Çünkü Allah takvâ ile hareket edip iyiliği seçenlerin yanındadır.” (en-Nahl, 16/127-128).

Bu tür ayetleri anlarken belirleyici kıstasımız şu ayetlerdir: فَاطِرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ جَعَلَ لَكُم مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا وَمِنَ الْاَنْعَامِ اَزْوَاجًا يُدْرِكُكُمْ فِيهَا لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ “Gökleri ve yeri yaratan O’dur. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da çiftler yarattı. Bu şekilde çoğalmanızı sağlamaktadır. O’na benzer hiçbir şey yoktur. O her şeyi işitir, her şeyi görür.” (eş-Şûrâ, 42/11); أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ “O halde yaratanla yaratamayan bir olur mu? Siz düşünmez misiniz?” (en-Nahl, 16/17). Dolayısıyla Allâh’ın sıfatlarıyla ilgili ayetlere yanlış anlam vermemek için yukarıdaki iki ayet gözden irak edilmeden ve bütünsel bakışla okunmalıdır.

Hemedâni’nin en dikkat çekici düşüncelerinden biri, nassın öz yapısını değiştiren anlayışlara yönelttiği eleştirileridir. Müellife göre, mevcut kelimeler tek başlarına değerlendirildiği takdirde ortaya çıkabilecek bu olumsuz tablo, ilgili kelimelerin yanlış anlaşılmasında ve tebdil edilmesinde de söz konusudur. Nitekim Mütenebbi’nin şu beyti söz konusu gerçeği ifade etmektedir: “Hastalıklı anlayış belasına mübtelâ olup, doğru sözleri ayıplayan ne de çok kimse vardır.”³¹ Örneğin Allâh ile ilgili “istivâ” kelimesini “istikrar” kelimesiyle değiştirmek doğru anlamama sorununu çözeceğine daha fazla artırır. Şu halde Hemedâni’ye göre yapılacak şey, Kur’ân ve hadis-i şeriflerdeki mücmel lafızları değiştirmek, dönüştürmek, parçalamak, parçalayarak yeniden farklı bir formatta birleştirmek, arttırmak, eksiltmek, bağlamından soyutlamak ve ana ilkeleri göz ardı etmek gibi yanlış yönelişlerden uzak durmaktır. Müellifin belirttiği üzere, bu tür sorunlu yöntemler olmasa, hadd-i zatında Kur’ân’da kapalı ve müphem bir ifade kalmaz, hadis-i şeriflerde ise oldukça azalır.³²

İslam’ın manevi sınırları içindeki tüm itikadi yönelişler arasında, müteşâbih ifadelerin sonuç anlamları itibarıyla önemli bir fark yoktur. Ancak bu sonuçlara giderken

³¹ Ebu’t-Tayyib el-Mutenebbi, *Divânul-Mutenebbi*, şrh. Abdurrahmân el-Berkûki (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, ts.), 4/245, 246.

³² Hemedâni, *Şekvel’l-Garib*, 39.

kullandıkları yöntemler ve ayrıntılarda farklılıklar vardır. Müellifin de aynı anlayışın dışına çıkmadığı görülmekle birlikte kullandığı bazı temel bakış açıları ve yöntemlerinin seçkin olduğunu belirtmek gerekir. Daha açık ifadeyle müteşâbih ayetlerin anlaşılmasında teker teker kelimelerden değil metnin tümünden hareket edilerek belli bir anlam dünyasını algılamaya çalışmak müellifin en dikkat çekici vurgusunu teşkil eder. Haddi zatında bu durum edebî metinleri anlarken çağdaş doğu ve batıdaki hâkim anlayışla özdeştir. Hatta sanıldığı aksine ilk dönem selefilikinin ve mu'tezilenin bir bölümünün bazen aynı yöntemde kesiştiğini söylemek yanlış olmasa gerektir. Müteşâbih ayetler anlaşılırken kelimelerin günlük hayatta kullanılan anlamları akla getirilmeden ve kelime olarak başka bir kelimeyle tevil edilmeden ve hatta deyim çıkış noktasına da yönelmeden, sadece “sözün toplamının zihin ve duygu dünyasında bıraktığı algı” esas alınmalıdır. Söz konusu bu metoda, bir desteğin de müelliften, dolayısıyla tasavvuf kanadının dâhî bir temsilcisinden gelmesi dikkate şayandır. Bu çalışmanın öncelikli amacı yukarıda belirttiğimiz hususun müellif tarafından benimsendiğini ve tefsir dünyasına önerildiğini hatırlatmaktan ibarettir.

Mutezilenin en önemli tefsir temsilcisi olan Zemahşeri'nin konuya açıklık getirecek ilgili görüşleri özetlenecek olursa şu kaniya varılabilir: Kelimelere hakikat ve mecâz anlamı yüklemekten cümle veya cümleler topluluğundan anlamlı bir duygu ediniminin imkânı hakikat ve mecazın dışında bir üçüncü yol olarak göz ardı edilmemelidir.³³ Aslında ilgili anlayış, modern duygusal ve durumsal delâlete kaynaklık edebilecek bir yapı sergiler. Çünkü gerçekte kelimenin delâleti mutlak bir delâlet değildir. Onun gerçek delâleti kullanıldığı bağlama ve söz dizimine göredir.³⁴ Zemahşeri'nin: “Ben sözün tamamından edinilmiş niteliğe (keyfiyete) bakar, onu gözetirim”(el-Bakara, 2/19)cümlesi, onun bakış açısını net olarak ortaya koymaktadır. Ancak dil kabiliyeti fitraten yeterli olamayan veya bu yönde eğitim almayan kişileri sözün mecmuundan edinilen anlamla baş başa bırakmak bir miktar zorluğu beraberinde taşıyabilir. Dolayısıyla İslam tarihinin ilerleyen süreçlerinde kelimeleri bir başka kelimeyle tevil etmek, pratik bir metot olması cihetiyle daha fazla benimsenir olmuştur. Her hâlükârda tüm bu yöntemlerin vardığı öz nokta aşağı yukarı aynıdır. Farklılık yöntem ve ayrıntılardadır.

Hemedâni'nin dikkat çektiği noktalardan biri satır arası veya kelimelerin arka planını okuma pratiğidir. Müellif, Ebû Tâlib el-Mekki'nin (öl. 387/998), onun Yusuf suresinin 8-20. ayetleri arasında açık veya kapalı olarak işaret edilen Yusuf'un kardeşlerinin irili ufaklı kırk küsur hatasını tespit ettiğini kaydeder. Buna göre ilgili âyetlerde her bir kelimedede Yusuf'un kardeşlerinin birden fazla ve hatta beşe varan hatasına delalet bulunduğu ileri sürülmektedir.³⁵ Kur'an'la ilgili bu tür sayılar belki abartılı gelebilir. Ancak Kur'an araştırmalarında yoğunlaşmanın bir sonucu olarak sınırlı alanlarda çok fazla veriye ulaşmak imkânsız değildir. Örneğin İmam Süyûtî (öl. 910/1505), Bakara suresi 257.

³³ İsmail Bayer, *Keşşaf Tefsirinde Belagat Uygulamaları* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 234.

³⁴ Bkz. Zekeriyya Mişâl, *el-Elsuniyyetu't-Tevlidiyye ve't-Tahviliyye*, (Beyrut: el-Muessesetu't-Câmiyye li'd-Dirâse, 1986), 140.

³⁵ Hemedâni, *Şekvel'l-Garib*12; Muhammed b. Ali Ebu Talib el-Mekki, *Kûtu'l-Kulûb fî Muâmeleti'l-Mahbûb* th. Asım İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005) 2/105.

ayetinde³⁶ 120 çeşit belâgat nüktesi tesbit etmiştir.³⁷ Şu halde Kur'an'ın genel ve öze dair anlatımlarıyla beraber barındırdığı her bir dil unsuru da ihmal edilmeyerek yeni anlamlara ulaşmak için incelenmelidir.

4. Şekve'l-Garîb'de Tefsir Uygulamaları

Hemedânî'nin eserinde dikkat çeken hususlardan birisi de konulu tefsir uygulamalarıdır. Bu anlamda mücâhede, takvâ ve hikmet, vicdan ve hased ve Allah'ı tanımak konuları ön plana çıkmaktadır.

4.1. Vicdan ve Hased

Hemedânî, vicdanlı olmak ve hasedin kötülükleri hakkında Yûsuf suresinin 7-13. Ayetleriyle el-Felak suresini incelemiştir.

Yûsuf suresi 7-13 ayetleri:

لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَأَخْوَتِهِ آيَاتٍ لِّلْمَسَائِلِينَ
ibretler vardır.”

“Hani kardeşleri demişlerdi ki:

“Yûsuf ile öz kardeşi babamızın gözünde bizden daha değerli. Hâlbuki bizim sayımız daha çok. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanılğı içinde!”

أَفْتَلُوا يُّوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهَ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِن بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ
(uzak) bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın! Ondan sonra da (tövbe ederek) iyi kimseler olursunuz!"

Onlardan biri, قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غِيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِن كُنْتُمْ فَاعِلِينَ
"Yûsuf'u öldürmeyin, eğer mutlaka yapacaksanız, onu (kör) kuyunun dibine bırakın. Nasıl olsa gelip geçen kervanlardan biri onu bulup alır" dedi."

قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ
bize güvenmiyorsun? Oysa biz onun iyiliğini isteyen kimseleriz.”

أَرْسَلَهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعُ وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ
yesin içsin, oynasın; onu mutlaka koruruz."

قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنَّ تَذُهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ
"Babaları, "Doğrusu onu götürmeniz beni endişelendiriyor; farkında olmadığınız bir sırada onu kurt yer diye korkuyorum" dedi.”(Yûsuf, 12/7-13).

el-Felâk suresi

﴿١﴾ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ

﴿٢﴾ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ

³⁶ Allah ولي الذين آمنوا يخرجهم من الظلمات إلى النور والذين كفروا أولئانهم الطاغوت يخرجونهم من النور إلى الظلمات أولئك أصحاب النار هم فيها خالدون
edenlerin velisidir; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin velileri ise sahte tanrılarıdır; onları aydınlıktan çıkarıp karanlıklara sokarlar. İşte bunlar ateşliklerdir, bunlar orada devamlı kalıcıdır.”

³⁷ Celaeddin es-Suyûtî, *Fethu'l-Celil li'l-Abdi'z-Zelil*, nşr. Muhammed Rifat (Beyrut: Müessesetu'r-Râyât, 2002).

﴿٣﴾ وَمَنْ شَرَّ عَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ﴿٣﴾: Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden;

﴿٤﴾ وَمَنْ شَرَّ النَّقَّاتِ فِي الْعَقْدِ ﴿٤﴾: Dügümlere üfürenlerin şerrinden;

﴿٥﴾ وَمَنْ شَرَّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾: Bir de kıskandığı vakit kıskanç kişinin şerrinden!

Hemedâni açık ifadeleri varken mücmel cümlelerinin tevil edilerek aleyhinde kullanılmasını insanî zaafllara bağlar. Dilin doğru anlaşılması için muhatapların tarafsız, önyargısız ve iyi niyetli olmaları en önemli şarttır. Nitekim müfessir olmanın en önemli şartlarından biri vicdanlı düşünebilme yetisidir. Bizatihi Kur'ân ayetleri, vicdanın test edildiğı bir sınav mahiyetindedir. Vicdanlı düşünebilmenin önündeki en önemli engellerden biri olan haset duygusunu öne çıkaran müellif, Yûsuf kıssasından örnek verir. Babaları Yakub Peygamber'e daha sevgili olduğı için kardeşleri Yûsuf'u kıskanan ve haset eden diğerkardeşler onu öldürmeye yeltenmiş, babalarını da Yûsuf'a olan sevgisi dolayısıyla dalalette olmakla itham etmişlerdir. Haset duygusunun zincirleme olarak yeni hatalara ve çok büyük çıkmazlara yol açacağı bu bağlamda Hemedâni tarafından yapılan nakillerle desteklenmiştir.³⁸ Müellif, Felak suresini de insanlardaki hased duygusu ve hastalığının yol açtığı zararlar bağlamında zikreder ve hasedin kişiye Allâh tarafından takdir edilen nasibe razı olmama yönüyle ciddi bir manevi hastalık olduğunu belirtir. O, böylesi bir hastalığa yakalanan kişinin kendini geliştirme imkânlarından uzaklaşacağı uyarısında bulunur. Çünkü bu duyguya kapılan kişiler, bir müddet sonra kendi kendilerini tükettikleri gibi çevrelerine de zarar verecek kadar şuurlarını kaybetmiş olabilirler. Hemedâni konusu özelinde, kendisine yöneltilen töhmetlerin maddi ve ilmi bir temele dayanmadığını, tamamen hasetten kaynaklandığını ifade etmektedir. Çünkü kendisini fazilet ehli ve pek büyük bir ilim sahibi olarak nitelendirmektedir. Hatta o, şahsının yirmili yaşlarda yazdığı eserlerin, hasımları tarafından telif edilemeyeceğini ve hatta hasımlarının ellili, altmışlı yaşlarında bile onları anlamaktan aciz olduklarını kaydeder. Fakat müellif bu noktada, suçsuzluğunu ifade ederken övünme hatasına düşüyor gibidir. Eserlerine baktığımızda Hemedâni'nin büyük bir ilim ve düşünce adamı olduğı aşikârdır. Ancak bu övünç cümlelerinin kendi ağzından çıkması normal şartlar altında toplum tarafından hoş karşılanmaz. Müellifi mazur gösterecek tek şey, idama giden yolda zindana atılarak haksızlığa uğramasıdır. Normal şartlarda hoş karşılanmayacak ağır cümlelerin, böylesi zor şartlarda ve savunma makamında hoşgörüle karşılanması mümkündür ve hatta gereklidir, kanaatindeyiz.

Hemedâni, "kalpte yerleşmiş haset, helâk eden büyük günahlardandır ve haset edenler kurtulamayacaklardır"³⁹ yargısından hareketle konuyla ilgili hadisleri rivayet etmektedir:

“(Üç haslete sahip) üç zümre vardır ki bunlar kurtulamayacaklardır: Zan, uğursuzluk, haset...”⁴⁰ Bir

³⁸ Hemedâni, *Şekvel'l-Garib*, 12-15.

³⁹ Hemedâni, *Şekvel'l-Garib*, 12.

⁴⁰ Ali b. Ebi Bekr el-Heytemi, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'z-Zevâid*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988) 8/78;

diğer rivayette ise kurtulma imkânları belirtilmektedir: “(Üç özelliğe sahip) üç zümre vardır ki, onlardan kurtulanlar pek azdır”. Hadisin eserde geçmeyen tam metni dipnotta verilmiştir.⁴¹

إِتَّامٌ وَالْحَسَدَ فَإِنَّ الْحَسَدَ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ “Ateşin odunları yediği gibi hasette yapılan iyilikleri yer.”⁴²

سنة يدخلون النار قبل الحساب بسنة قيل يا رسول الله من هم ؟ قال الأمراء بالجور والدهاقين بالتكبر والتجار بالخيانة وأهل الرستاق بالجهالة والعلماء بالحسد “Altı sınıf insan vardır ki hesapları görülmeden ateşe girerler: Zalim sultanlar, asabiyye sahibi Araplar, kibirli olan beyler, cahil olan taşralılar, hain olan tacirler, hasetçi olan âlimler.”⁴³

وَكَاذَ الْحَسَدُ يَغْلِبُ الْقَدَرَ

“Haset neredeyse kadere galip gelecek”⁴⁴. Hadisin eserde geçmeyen tam metni dipnotta verilmiştir.⁴⁵

Şekve'l-Garib'teki hadislerin sıhhat derecelerinin genel anlamda tartışmasız olduğunu söylemek mümkün değildir. Daha ziyade beslendiği başlıca kaynaklardan biri olan İmam Gazalî'nin İhyâu Ulûmi'd-Din adlı eserinde kayıtlı, çağlar boyu tasavvuf ve ahlak yazarlarının kullandığı ve aynı zamanda Şia kaynaklarında da bulabileceğimiz hadisler ön plandadır.

Hemedânî'nin hemen her konuda şiirlere müracaat ettiğini daha önce belirtmiştik. Onun haset konusunda naklettiği beyitler bu günah sahiplerinin psikolojisini belirgin olarak ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Mansûr b. İsmâîl'e (öl. 306/918) nispet edilen ve farklı rivayetleri olan bir kaç dize bu minvaldedir:

أَلَا قُلْ لِمَنْ يَأْتِ لِي حَاسِدًا أَتَدْرِي عَلَى مَنْ أَسَأْتُ الْأَدَبَ
أَسَأْتُ عَلَى اللَّهِ فِي فِعْلِهِ بَأْنِكَ لَمْ تَرَضْ لِي مَا وَهَبَ
فَجَارَكَ عَنْهُ بَأْنِ زَادِي وَسَدَ عَلَيْكَ طَرِيقَ الطَّلَبِ

“Bana haset ederek gelene de ki
Kime karşı edepsizlik ettiğini biliyor musun?
Sen aslında Allah'a karşı kötü bir fiil işledin

Muhammed el-Haddâd, *Tahrîcu Ehâdisu İhyâi Ulûmi'd-Dîn* (el-İrâkî, İbnu's-Subkî, ez-Zebidî), (Riyad: Dâru'l-Âsime, Riyâd,1987), 4/837.

⁴¹ ثلاث لا ينجو منهم أحدٌ : الظُّلُّ والطَّيْرَةُ والحسدُ وسأحيثكم بالخرج من ذلك إذا ظننت فلا تحقِّقْ وإذا تطيَّرت فأمض وإذا حسدت فلا تبغ وفي رواية : ثلاث لا ينجو منهم أحدٌ ثلاث لا ينجو منهم أحدٌ . وقال من ينجو منهم

⁴² Ebu Davud, Süleyman b. Eş' as es-Sicistânî; *Sünen* (Beyrut: Daru'l-Cinan, 1988) Edeb, 44; el-Haddâd, *Tahrîcu Ehâdisu İhyâ*, 1/148.

⁴³ el-Haddâd, *Tahrîcu Ehâdisu İhyâ*, 4/841, Hadis No: 2923; Muhammed ez-Zişehri, *Mizânu'l-Hikmet* (Kum: Dâru'l-Hadis, 1422), 1/625.

⁴⁴ Ebû Bekr el-Beyhakî, *Şuabu'l-imân* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2017), Hadis No: 6101; Muhammed b. Yakub el-Kuleynî, *El-Usûl mine'l-Kâfi*, (Tahran: Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, 1365), 2/ 307.

⁴⁵ كَاذَ الْقَفْرِ أَنْ يَكُونَ كَفْرًا ، وَكَاذَ الْحَسَدُ يَغْلِبُ الْقَدَرَ

Çünkü sen O'nun bağışladığına razı gelmedin
Allah da seni bana verdiği daha artırarak cezalandırdı
Ve senin istek yolarını kapadı.”⁴⁶

4.2. Mücâhede, Takvâ, Hikmet

Kur'ân-ı Kerim'de tasavvuf disiplininin en önemli terimlerinden olan “mücâhede” kelimesinin nasıl kullanıldığı müellif tarafından incelenmektedir. Mücahedenin birer gereği veya sonucu olmaları cihetiyle takva ve hikmet de bu kapsamda değerlendirilmiştir.⁴⁷

“وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ ” Bizim uğrumuzda elinden gelen çabayı sarf edenlere gelince, onları bize ulaşan yollara mutlaka yöneltiriz. Kuşkusuz Allah iyilerin yanındadır.” (el-Ankebût, 29/69).

“Mutasavvıfların birinci tarikleri (yolları) düşmanla mücâhede ve zikirle hemhâl olmaktır. Kitâb-ı Azîm'de, davranışlarını bu ekseninde icra edenlere O'nun yoluna hidayet vaat edilmiştir.”⁴⁸ O bu satırlardan sonra mücâhede kavramı, tasavvuf tarihi ve önemli kaynakları üzerinde durmaktadır. Aslında eserdeki girizgâhlar, idam savunmasının ana dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Nitekim Hemedâni, “mücâhede”nin fıkıh, tıp ve nahiv gibi başlı başına bir ilim dalı olduğunu belirterek bu dalı yetkin bir şekilde bilmeyenlerin tasavvuf ehlinin mücâhedeğe dair sözlerini tam ve doğru bir şekilde anlayamayacaklarını ifade eder. Bu ilmin elde edilmesine karşılık uygulanmaması anlamsızdır. Ancak Allâh, bilenleri ve uygulayanları kendi yollarına iletecek ve onlara bilmediklerini öğretecektir. İlgili satırlar müellifi yargılayan isimlere getirilmiş güçlü bir eleştiridir. Uzmanlık gerektiren yargılamalarda mahkeme heyetinin mesleğin hakkını veren hakiki uzmanlardan oluşması adaletin gereğidir. Aksi takdirde yargılama sağlam temellere oturmayacaktır.

Şekve'l-Garîb'in bu bölümünde mücâhedenin bir gereği olarak takva değerlendirilmekte ve bu yolla yeni ilimlere ulaşılacağı vurgulanmaktadır. ⁴⁹ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ

“تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ” Ey iman edenler! Allah'a saygıda (takvâ) kusur etmezseniz, O size bir temyiz kabiliyeti verir, kötülüklerinizi örter ve sizi bağışlar. Allah büyük lütuf sahibidir.” (el-Enfâl, 8/29) İbn-i Abbâs ayetteki Furkan kelimesini “kendisiyle hak ve batılı birbirinden ayırdığımız nur” anlamında tefsir eder. ⁵⁰ Bu hususa şu ayetler işaret etmektedir: قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ وَإِن

⁴⁶ أَتَدْرِي عَلَىٰ مَنْ أَسَأْتَ الْأَدَبَ أَلَا قُلٌّ لَعْنُ كَانَ لِي حَاسِدًا
إِذَا أَنْتَ لَمْ تَرَضْ لِي مَا وَهَبَ أَسَأْتَ عَلَى اللَّهِ فِي فِعْلِهِ
وَإِن لَّا تَتَّالِ الْأَيُّ يَطْلُبُ مِنْهُ الزَّيَادَاتُ لِي

Şuabul iman , 6137 numaralı hadis anlatımında.

⁴⁷ Hemedâni, Şekvel'l-Garib, 17.

⁴⁸ Hemedâni, Şekvel'l-Garib, 17.

⁴⁹ Hemedâni, Şekvel'l-Garib, 18.

⁵⁰ Taberi tefsirinde, ayette geçen Furkan kelimesinin sonuç anlamları yakın olmakla birlikte şu şekillerde tevîl edildiği nakledilir: Mahrec (çıkış yolu/çıkış), necât (kurtuluş), fasl (ayırım), nasr (yardım). Muhammed b. Cerir et-Taberî, Câmîu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, th. M.M. Şâkir, A.M. Şâkir (Kahire: Mektebetu İbn-i Teymiyye, ts.) 13/488.

“ نُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ” De ki: "Allah'a itaat edin, resule itaat edin." Yine de (ey müşrikler!), söz dinlemezseniz onun (peygamberin) sorumluluğu ona, sizin sorumluluğunuz da size aittir. Ona itaat ederseniz doğru yolu bulursunuz; resule düşen yalnızca apaçık bildirip anlatmaktır.”(en-Nür, 24/54). وَأَتَقُوا لَفْتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنْ كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ “O ülkelerin insanları inansalar ve günden gün sakınsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereket kapıları açardık. Fakat yalanladılar; biz de ettikleri yüzünden onları yakalayiverdik.” (el-A'râf 7/96).

Allâh tarafından mücâhede bilgisini uygulayarak takva yoluna girenlere öğretilen ilimler ise hikmet kapsamındadır.⁵¹ يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ “O, dilediğine hikmeti verir ve kime hikmet verilirse o kimse birçok hayra nâil olmuş demektir. Bunu ancak derin kavrayış sahibi olanlar düşünüp anlarlar.” (el-Bakara 2/269).

Hikmet, suskunluğun payına düşen mirastır, “kıl-u kâl⁵²” ile meydana gelmez. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: “Vakur, suskun bir mümin gördüğünüzde ona yaklaşın. Çünkü ona hikmet ilkâ edilmektedir”⁵³; “Hikmetin başı Allâh’tan korkmaktır”⁵⁴ Bu son cümlenin doğruluğuna Zebûr kitabı da tanıklık etmektedir.⁵⁵

4.3. Allâh’ı Tanımak

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ “Onlar Allah’ı Tَجَعَلُونَهُ قَرَاتِيسَ يُتَّبِعُونَهَا وَيُخْفُونَ كَثِيرًا وَعُلِّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ gereği gibi takdir edip tanımadılar. Nitekim "Allah hiçbir insana hiçbir şey indirmedir" dediler. De ki: "Öyleyse Mûsâ'nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getirdiği kitabı kim indirdi?" Siz onu kâğıtlara yazıp (istediğinizi) açıklıyor, çoğunu da gizliyorsunuz. Sizin de, atalarınızın da bilemediğiniz şeyler (Kur'an'da) size öğretilmiştir. (Resulüm!) Sen "Allah" de, sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oyalanadursunlar!” (el-En'âm, 6/91). Hemedâni, ayetin ilk kısmını şöyle tefsir etmektedir: Tanımanın hakkını eda ederek onu tanımadılar. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: “Onu bi hakkın tanısaydınız dualarınızla dağlar yok olur ve denizler üzerinde yürürdünüz. Şayet bi hakkın korkuyla Allah’tan korksaydınız hiçbir cehalet barındırmayacak ve hiç kimsenin ulaşmadığı bir bilgiyi bilirdiniz. -Ya Rasulallâh sen de hariç misin? -Ben de haricim, Allâh’ın şanı işine kimsenin baliğ olabilmesinden pek yücedir.”⁵⁶

⁵¹ Hemedâni, *Şekvel'l-Garib*, 18-19. Hikmet kavramına ait anlamlar: Vicdan, bilgi ve eylem sayesinde Allâh’ın bahşettiği hâkim bilgi, ruhi olgunluk, derin bilgi, mânevî güç, deneyim ve birikimlerin özü, felsefi bakış, Hz. Peygamber’in sünneti, bir hükmün sebebi veya amacı, bir eylemden beklenen yarar, akıl-adalet-iffet-cömertlik-cesaret beşlisinin bağlı olduğu erdem.

⁵² “Denildi-dedi”; Anlaşılmadan lafızlara sıkıştırılmış veya asılları kuşkulu nakiller.

⁵³ Benzer lafızlarla: İbn Mace, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid, *Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), Zühed, 1, Hadis no: 4101, (zayıf). Müellif “mümin” kelimesi yerine “adam”; “denâ” fiili yerine “iktaraba” kelimesini kullanmıştır. Müellif bu kısımları aynı içerikteki başka bir hadisle karıştırmış olabilir.

⁵⁴ Abdurrauf Münâvi, *Feyzu'l-Kadir*, (Mısır: 1981) 3/574; Ayrıca bk. Eyub, 28/28). Zayıf

⁵⁵ Tevrat, Süleyman’ın Meselleri (Özdeyişleri), 9/10; Tevrat; (Zebur) Mezmurlar, 111/10.

⁵⁶ Muttakî el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, thk. Bekrî Hayyânî-Saffet es-Sekka, (Beyrut: 1985)

Sahabe kavillerine de müracaat eden Hemedâni konuyla ilgili Hz. Ebûbekir'den bir rivayet nakleder: “Yarattıklarına kendisini tanımak için tanımaktan aciz olma özelliğinden başkasını vermeyen Allâh her eksiklikten beridir.”⁵⁷ Tasavvuf büyüklerinin bu meyandaki sözlerini de nakleden müellif, konuyu ilim-marifet ikilisine getirir. Akâid ve kelâm dallarında Allâh'ı bilmekle ilgili ele alınan hususlar “marifetullâh alanına değil “ilmullâh” alanına girmektedir. Bir diğer ifadeyle Allâh'ın zâtî ve subûtî sıfatları Allâh'ı bilmek (ilim) ile alakalıdır. Hemedâni'nin bu cümlelerinden “marifetullah”ın daha hassas ve engin bir anlatım olduğu ve Allâh'ın varlığına iman etmenin bir bakıma doğal bilgi düzeyini ifade ettiği anlaşılmaktadır.⁵⁸

Bu noktada müellif şu ayeti de delil olarak kullanmaktadır: قَالَتْ رَسُولُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا تُرِيدُونَ أَنْ تَضَلُّونَا عَمَّا كَانِ يَعْبُدُ آبَاؤَنَا فَأَنْتُمْ بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ “Peygamberleri, -Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında bir şüphe mi var?

O, günahlarınızı bağışlamak için size bir çağrıda bulunuyor ve size belli vakte kadar da süre veriyor, dediler. Onlar, "Siz de bizim gibi sadece insansınız; bizi atalarımızın tapmış olduğu tanrılardan uzaklaştırmak istiyorsunuz. O halde bize, açık bir delil getirin!" diye cevap verdiler.” (İbrâhîm, 14/10). Müellif Allâh'ın varlığına inanmanın güneşin varlığına inanmak gibi olağan bir durum olduğunu, ancak görme kusuru olanların bu hususlarda delile ve anlatıma ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. “Allâh hususunda şüphe mi vardır” beyanı da bu durumu vurgulamaktadır.⁵⁹ Konuyla ilgili en ilginç cümle, kanaatimizce onun şu cümlesidir: “Arifler eşyadan hareketle Allâh'a bakmazlar, belki hareket noktası Allah olan bir bakış açısıyla eşyaya bakarlar. Hz. Ebû Bekr'in “Neye baktıysam ondan önce Allâh'ı gördüm” ifadesi bu meyandadır. Fakat kastettiğimiz “ru'yet/görmek” diğer İslâmî ilimlerde anlaşılan görmek değildir...”⁶⁰

“Tefsir Unsurları” başlığında değinildiği gibi, Hemedâni, konulara ve ilgili metinlere bütünsel bakışın gerekliliğini, bu bağlamda Kur'an ve hadis-i şeriflerde Allâh'ın sıfatlarına dair farklı cümlelerin parçalara ayrıştırılıp diğer verilerle birlikte toplu değerlendirilmediği takdirde ortaya çıkaracağı olumsuz ve karmaşık tabloya dikkat çekmektedir.

SONUÇ

Aynulkudât el-Hemedâni'nin *Şekve'l-Garîb* adlı müdâfaanâmesinde tefsir ilmiyle ilgili ve tasavvufî içeriğiyle öne çıkan görüşleri özetle şu şekildedir:

a. Hemedâni, geleneksel ve tasavvufî tefsir anlayışına bağlı olmakla birlikte yaygın anlayışların dışına çıkan mudakkik tezlere de sahiptir.

b. Delikanlılık çağında iken yazdığı eserlerinde bulunan ve tasavvuf ehlinin hallerini

3/142, Hadis No: 5881, 5893; Yakın lafızlarla: Ahmed b. Muhammed el-Hüseyîni, *el-Müdüvî li İleli'l-Câmiî's-Sağîr ve Şerheyi'l-Münâvî* (Mısır: Birinci Baskı, Dâru'l-Kitbî, 1996), 5/302, Hadis No: 2854/7448.

⁵⁷ *İhyâu Ulûmi'd-Dîn'in* Kavâidu'l-Akâid el-Faslu's-Sânî başlığında da nakledilen bu rivayetin ilk kaynağını ve sıhhat derecesiyle ilgili bir malumatı bulamadık.

⁵⁸ Hemedâni, *Şekvel'l-Garib*, 34.

⁵⁹ Hemedâni, *Şekvel'l-Garib*, 35.

⁶⁰ Hemedâni, *Şekvel'l-Garib*, 35.

izah babında söylediği bazı ifadeleri, kendisine yöneltilen ithamlara dayanak olmuştur. Bağlamından koparılıp amacından saptırılmış sözleri ile şathiyat içeren cümleleri veya nakilleri söz konusu tartışmaların merkezindedir.

c. Hemedâni, konulu tefsir uygulamaları ve birbiriyle bağlantılı kavramları bir arada işlemesiyle Kur'ân'a bütüncül bakışın önemi üzerinde durmaktadır.

d. Hemedâni, mücmel nasların bir kısmına tek tek bakılıp kıstas verilerle birlikte toplu değerlendirilmediği takdirde ortaya çıkacak olumsuz tabloya dikkat çekmektedir.

e. Hemedâni'nin en dikkat çekici düşüncelerinden biri, nassın öz yapısını değiştiren anlayışlara yönelttiği eleştirileridir. Müellif, müteşâbih kelimelerin yerine başka kelimeler konarak yapılan tefsir anlayışlarına karşı çıkmakta ve bu yöntemin sorun ürettiğini ifade etmektedir. Ona göre yapılması gereken teker teker kelimelerden değil metnin tümünden hareket edilerek belli bir anlam dünyasını algılamaya çalışmaktır. Müteşâbih ayetler anlaşılırken kelimelerin günlük hayatta kullanılan anlamları öncelenmeden ve başka bir kelimeyle tebdil edilmeden ve hatta "deyim" çıkış noktasına da yönelmeden, sadece "sözün toplamının zihin ve duyu dünyasında bıraktığı algı" esas alınmalıdır. Bu bakış açısı kısmen ilk dönem selefiligi yanında Zemahşeri'nin düşünceleri ve modern dil kritiği tezleriyle uyum içindedir.

f. Hemedâni'nin dikkat çektiği noktalardan biri, satır arası okumaları veya kelimelerin arka planını okuma pratiğidir. Şu halde Kur'ân'ın genel ve öze dair anlatımlarıyla beraber barındırdığı her bir dil unsuru da ihmal edilmeyerek yeni anlamlara ulaşmak için incelenmelidir.

Kaynaklar

- Askalâni-el, İbnu'l-Hacer Ahmed b. Ali. *Lisânu'l-Mîzân*. Beyrut: Muessesetu'l-A'lemî, 2. Basım, 1390.
- Aynu'l-Kudât el-Hemedâni. *Şekve'l-Garîb ani'l-Evtâni ilâ Ulemâi'l-Buldân*. thk. Afif Useyrân. Paris: Dar Babylon, 1962.
- Bayer, İsmail. *Keşşaf Tefsirinde Belagat Uygulamaları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Beyhakî-el, Ebû Bekr. *Şuabu'l-Îmân*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2017.
- Ebu Davud, Süleyman b. Eş' as es-Sicistânî. *Sünen*. Beyrut: Daru'l-Cinan, 1. Basım, 1988.
- Haddâd-el, Muhammed. *Tahrîcu Ehâdisi İhyâi Ulûmi'd-Dîn* (el-İrâkî, İbnu's-Subkî, ez-Zebidî) Riyad: Dâru'l-Âsime, 1. Basım, 1987.
- Heytemî-el, Ali b. Ebî Bekr. *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'z-Zevâid*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988.
- Hindî-el, Muttakî. *Kenzu'l-Ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*. Thk. Bekrî Hayyânî-Saffet es-Sekka. Beyrut: 1985.
- Hüseynî-el, Ahmed b. Muhammed. *el-Müdüvî li İleli'l-Câmii's-Sağîr ve Şerheyi'l-Münâvî*, 1. Baskı, Mısır: Dâru'l-Kitbî, 1. Basım, 1996.

- İbn Mace, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid. *Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- İsfehâni-el, İmaduddin. *Târîhu Devleti Âli Selcûk*. Mısır: Matbaatu'l-Mevsûât, 1318/1900.
- Kitâb-ı Mukaddes*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2. Basım, 2003.
- Kuleyni-el, Muhammed b. Yakub. *el-Usûl mine'l-Kâfi*. Tahran: Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, 4. Basım, 1365.
- Mekkî-el, Muhammed b. Ali Ebu Talib. *Kütü'l-Kulûb fî Muâmeleti'l-Mahbûb*. Thk. Asım İbrahim. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2005.
- Mişâl, Zekeriyya. *el-Elsuniyyetu't-Tevlâdiyye ve't-Tahvîliyye*. el-Muessesetu't-Câmiyye li'd-Dirâse, 2. Basım, 1986.
- Mutenebbî-el, Ebu't-Tayyib. *Dîvânu'l-Mutenebbî*. Şrh. Abdurrahmân el-Berkûkî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.
- Münâvi, Abdurrauf. *Feyzu'l-Kadir*. Mısır: trs.
- Subkî-el, Taceddin Abdulvehhâb b. Takiyyuddin. *Tabakâtu's-Şâfiyye el-Kübrâ*. th. Abdulfettah Mahmud et-Tanâcî ve Abdulfettah Muhammed. Mısır: Hecr li't-Tıbaati ve'n-Neşr, 2. Basım, 1413.
- Suyûtî-es Celaledin. *Fethu'l-Celîl li'l-Abdi'z-Zelîl*. Nşr. Muhammed Rifat. Beyrut: Müessesetu'r-Râyât, 1. Basım, 2002.
- Taberî-et, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. Thk. M.M. Şâkir-A.M. Şâkir. Kahire: Mektebetu İbn-i Teymiyye, trs.
- Uludağ, Süleyman. Bayburtlugil, Nurettin. "Aynülkudât el-Hemedâni". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/280-282. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. "Şathiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/370-371. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Zişehrî-ez, Muhammed. *Mizânu'l-Hikmet*. Kum: Dâru'l-Hadîs, 1. Basım, 1422.

Tafsir Practices and Sufism Comments in Ayn Al-Qudât Al-Hamadâni's Execution Defense

Abstract

Ayn al-Qudât al-Hamadâni (b. 492-1098/d. 525-1131) was born in the period when Sufism emerged as a science. That period is also rich in terms of Islamic Civilization. Nizamiye Madrasas, which have an important place in the formation of Sunni thought, were established and spread in that period.

Hamadâni received a good education from an early age and wrote his first book when he was fourteen. He wrote high level books in the fields of sufism, kalam, tafsir, fîh, linguistics, mathematics, astronomy and philosophy. He reached a level to give a fatwa at a young age, he was appointed as judge of Hamadan and lecturer of madrasa at the same place.

Hamadâni suffered a depression when his scientific activities could not answer his questions. He overcame this problem on the occasion of the books of Imam al-Ghazali. His meeting with Ahmad Ghazali was a turning point in his life. He chose Ahmad Ghazali as a guide for him, and with the Sufi education he received from him, he educated the people around him until the end of his life and wrote books. The fact that he expressed his ideas freely and spoke words of satahat led to the formation of a community operating against him. However, thanks to his superior oratory skills and effective sermons, he has acquired a large number of follower, including statesmen.

Hamadâni's sufism way, which takes its source from Mansur al-Hallaj and comes from Ahmad Ghazali, consists of love, ecstasy and fanâ. According to him, religion is not a social habit. Sufism is a journey that ends with seeing and meeting God.

At the age of thirty-three, he was murdered in Hamadân by the orders of the Seljuk vizier Kwâmüddin Dergezîni on charges of getting out of religion. He wrote his book entitled Sakva al-Garîb shortly before his death to defend himself while he was kept in the dungeon in Baghdad. This piece, written for the scientists and sufis of the time, is a kind of execution defenses.

This book that expresses the complaints from the scholars and sufis of the period he lived in a sadness style is important in that it constitutes the final link of his intellectual process. On the other hand, the work provides important methodical data on how a writer who left a mark on history should be understood. In this booklet, there are valuable data on the ilm of sufism, akâid, kalam, and tafsir. This study aims to identify the tafsir practices and their sufi interpretations in his work called Sakva al-Garîb, where Hamadâni defended his execution. In this context, it is possible to say that the method used by Hamadâni in making sense of religious and literary texts is in the axis of "knowledge and perception gained from the kalam".

Keywords: *Ayn al-Qudât al-Hamadâni, Shakwa al-gharib, Tafsir, Sufism, Ecstatic Utterances.*